

مقاله‌های ایرانشناسی در ژاپن

دکتر هاشم رجب‌زاده
دانشگاه مطالعات خارجی
اوساکا، ژاپن

تاریخ‌رشدی

از پرفسور نه‌یچی مانو Eiji Mano استاد دانشگاه کیوتو که در متون ترکی چغتایی تخصص و مطالعه دارد و پیش از این متن بزرگه را ویراسته و با ترجمه ژاپنی آن به صورتی زیبا و پاکیزه در چهار مجلد منتشر ساخته (نشر شوکانو، کیوتو، ۱۹۹۵)، به تازگی مقاله‌ای با عنوان «کوششی برای به دست دادن متنی انتقادی از بخشی از تاریخ‌رشدی» انتشار یافته است که نوید می‌دهد استاد مانو این اثر تاریخ‌نگاری ارزنده فارسی را که تاکنون مورد بی‌توجهی باورنکردنی بوده است به زودی ویراسته و آماده نشر نماید. پرفسور مانو در آغاز این مقاله در نشریه «طرح‌مطالعات چندسویه در فرهنگ آسیای میانه در دوره ترکی - اسلامی»

A syncretical Study on Central Asian Culture in the Turco - Islamic Period (بهار ۱۹۹۷، ص ۲۶ تا ۲۵) یادآور شده که تاریخ‌رشدی اثر تاریخی مهمی است به فارسی و تالیف نیمه سده شانزده میلادی (دهم هجری) به قلم میرزا حیدر از اعیان‌مغول. از پیش از یکصد سال پیش (دهه ۱۸۹۰) که دنیس راس E. Denison Ross ایرانشناس انگلیسی ترجمه‌ای عالی از این اثر به زبان خود انتشار داد دیگر پژوهندگان کمتر به آن پرداخته‌اند. اما به تازگی دو کار تازه روی این تاریخ‌نامه انجام شده که یکی ترجمه آن به روسی به قلم اورونیایف A. Urnabayev دانشمند ازبک است و دیگری چاپ انتقادی این متن همراه ترجمه انگلیسی آن ساخته تکستون W.M. Thackston آمریکایی، استاد دانشگاه هاروارد می‌باشد به ملاحظه اینکه تاکنون جز بخشی بسیار کوچک از این

تاریخ‌نامه فارسی منتشر نشده بود البته چاپ انتقادی آن به حروف اصلی فارسی - عربی به همت تکستون سرفصل تازه‌ای است برای تحقیق در این متن. اما درینا که متن انتقادی تکستون فقط بر دو نسخه از ۲۵ دست‌نویس این کتاب که تاکنون در گوشه و کنار عالم شناخته شده استوار است و این دو نسخه خطی هم از بهترین و شایسته اعتمادترین متن‌های بازمانده نیست و از این‌روست که متن پرداخته تکستون به ناچار نارسایی‌ها و نکته‌های درنیافته بسیار دارد.

استاد مانو در پی این معرفی، متنی انتقادی همراه ترجمه ژاپنی از بخشی کوتاه از تاریخ‌رشدی بر مبنای‌شش نسخه خطی فارسی و یک نسخه ترکی به دست‌داده و از این شش نسخه مرجع فارسی نیز نسخه محفوظ در کتابخانه بریتانیا به شماره MS Add. ۲۴۰۹۰ را اصل قرار داده است. این بخش چندصفحه‌ای در «ذکر ابتداء احوال خضر [خواجه] خان ابن توغلق‌تیمور خان» است و مصحح باز نموده که در همین بهره کوتاه حدود ۶۰ تفاوت با متن ویراسته تکستون یافته می‌شود و بحدستی نتیجه گرفته که به این ملاحظه نیاز به پرداختن متن متق علمی معتبری از کل این اثر به روشنی محسوس است.

بخشی از آغاز نمونه‌ای از این متن که در این مقاله آمده و نمودار قلم و محتوای این اثر است در زیر نقل می‌شود:

«از جمله یکی مهم امیر خانیاد بود، از اجناد امیر خانیاد که در زمان چنگیز خان بوده چنگیز خان او راهفت منصب [داده]... برین جمله است که لول طبل حویم علم که بعبارت ترکی تومان توغ و نقاره گویند سیوم دوکس از ملازمان خود را قوشون توغ دهند قوشون توغ عبارت از چار [بار توغ باشد چهارم قور بر دارند در مجلس خان و قاعده مغول چنان باشد که بغیر خان دیگر هیچکس را نرسد که ترکش او را بر روی دست بردارند پنجم هر کسی که در صف شکار او درآمد... ششم تمام الوس مغول را امیر باشد و در فراصن نام او را چنین ثبت کنند که الوس مغول را سردار و هفتم آنکه در سر دیوان امرا از طرفین او یک قدکمان دورتر نشینند هفت منصب که چنگیز خان باور تو بورا (به امپراتور تو بورا) داده این بود.

«... امیر بولاجی... بر آن هفت منصب دو منصب اضافه فرمود...
«... اما چون خضر خواجه‌خان... بمسند خانیب نشست... بر نه منصب مذکور سه منصب [دیگر] زیاده ساخت و دوازده منصب شد...»
شیبانی‌نامه

آقای کازویوکی کوبو Kazuyuki Kubo محقق فارسی‌دان تاریخ آسیای میانه و دانشیار دانشگاه کیوتو متن شیبانی‌نامه تالیف کمال‌الدین علی مشهور به ملا بنائی را از روی چند نسخه خطی در دسترس تصحیح و در نشریه «طرح مطالعات چند سویه در فرهنگ آسیای میانه در دوره ترکی - اسلامی» (بهار ۱۹۹۷، ص ۶۷-۲۶) مقدمه ۱ ص تا ۹۳ متن) منتشر ساخته است. کوشش آقای کوبو که یکی از نسخه‌های کمتر شناخته شده فارسی در تاریخ آسیای میانه را ویراسته و معرفی کرده ستون‌های است. شیبانی‌نامه که به فرمان محمد شیبانی خان (۱۵۱۰-۱۴۵۱ م / ۹۱۶-۸۵۵ ه) نخستین فرمانروای ازبک در ملورانهر و در شرح فتوحات او به قلم بنائی تالیف شد از ارزنده‌ترین منابع تحقیق این دوره از تاریخ آسیای میانه است و شرح وقایع ماوراءالنهر را از سال ولادت شیبانی‌خان تا دومین تلاش او برای تصرف خوارزم در سال ۱۵۰۵ م. (۹۱۱ ه) دربردارد. این تاریخ‌نامه مختصر که از تاریخ‌نامه ترکی چغتایی به نام نصرت‌نامه برگرفته شده شرح دست‌اول رویدادهایی در زندگی شیبانی‌خان را نیز آورده و هم از این نظر حائز اهمیت است که منبع اصلی مؤلف تاریخ جیب‌السیر (برساخته ۱۵۲۹ م / ۹۳۵ ه) در روایت این احوال بوده است. مصحح منصف در مقدمه خود یادآور شده که با همه تلاشی که در کار آورده از دستاوردهای خود ناخرسند است (ص ۶۵)، زیرا نتوانسته به قلم‌بندی نسخه خطی این اثر دسترسی یابد و نیز چون عکس یا میکروفیلم نسخه‌ها را با خود نداشته و کار تصحیح بر مبنای متن که در تاشکند رونویس کرده مبتنی بوده است به ناچار نقص و کاستی دارد. اما همین اندازه هم کاری ارزنده است و بیاید امید داشت که در تلاشی تازه متنی متق و پیراسته‌تر ازین تاریخ فارسی ماوراءالنهر در دسترس پژوهندگان گذارند شود.

«مرا در نظامیه ادرار بود»
آقای آکیو ایواتا که Akio Iwatake دانشیار دانشگاه کانسی گاکوئین Kansei Gakuin در مقاله‌ای چاپ شده شماره ۲ دوره چهل و یکم (۱۹۹۸) «اورینت» (مجله‌یپهون اورینتو گاکای Nihon Oriente Gakkai / انجمن‌خلورشناسی

ژلین) موضوع «درار» (به اصطلاح «معاش» یا مستمری) را در دولت ایلخانی بررسی کرد. او در این مقاله به نقد نظر پتروشفسکی، ارائه شعر جلد پنجم تاریخ ایران کمبریج، برآمده و با بررسی دوسند عمده وقف بازمانده از آن عهد یکی وقفنامه ربیعشیدی و دیگر جغرافیای خاندان نظام (به کوشش ایرج افشار و محدثی دانش پژوه، انتشارات فرهنگ ایران زمین، ۱۳۴۱) نتیجه گرفته است که «درار» را به وضوح می‌توان مستمری یا معاش نقدی برای کسانی از محل عایدی مالیات خاصی بر شهر یا ناحیه‌ای معین شناخت و برخلاف تصور پتروشفسکی به معنی و صورت‌آگاهی اراضی یا منافع ملک نیست. این موضوع با مرور نمونه‌های فرمان برقراری ادرار که نخجوانی در دستورالکتاب آورده است نیز روشن می‌شود.

جای خوشوقتی است که پژوهش‌های جدی و دارای عمق و وسعت مطالعه و دقت نظر مانند آقای ایواتا که زمینه تحقیق تاریخ ایران دوره مغول را که سنت دیرین و استوار در ژاپن دارد و استاد فقید مینوبو هوندا نماینده‌اش آن بود، پویا و پیشرو نگاه داشته است.

قیام جنگل

آقای تاکاشی کورودا Takashi Kuroda استاد ایرانی‌شناسی دانشگاه توهوگو Tohoku در شهر سنای Sendai در شمال ژاپن که تاریخ ایران مقارن جنبش مشروطه خواهی و پس از آنرا بررسی می‌کند در مقاله‌ای در شماره بهار ۱۹۹۷ مجله تحقیق اقتصاد آسیایه بررسی قیام جنگل در سالهای ۱۲۹۹-۱۲۹۴ (۱۹۱۵-۱۹۲۰ خورشیدی) مصداق با دوره جنگ جهانی اول پرداخته و از مایه‌ها و انگیزش‌های داخلی و خارجی که سبب بالا گرفتن کار میرزا کوچک‌خان شد یاد کرده است. تحقیق آقای کورودا بر منابع گسترده که به زبانهای فارسی و اروپایی درباره قیام جنگل منتشر شده و نیز استاد سیاسی بریتانیا در سال‌های ۱۹۱۵ تا ۱۹۲۰ متکی است و نویسنده کوشیده است تا جریاناتی که در این رویداد را که در تاریخ معاصر ایران اهمیت دارد و از زاویه‌های گوناگون به آن نگریسته‌اند باز نماید.

فارس در حکومت قاجاریان

از خانم کومی کاواتا Komi Kawata محقق تاریخ ایران در دوره قاجار و مدرس دانشگاه مطالعات خارجی اوساکا مقاله‌ای در بررسی ترکیب قدرتهای محلی در فارس در سده نوزده میلادی در شماره ۱۳ (۱۹۹۵) مجله مطالعات آسیای سوئیاریج شده بود. این مقاله در پی شناخت ساخت و بافت قدرتهای محلی در فارس، که آنها را منصوبان دستگاه حکومت در شیراز، اعیان محلی، متنفذان نواحی و نیز سرکردگان ایل قشقایی برمی‌شمارد است. قدرت گماردگان حاکم مانند پایگاه خود او، موقت و ناپایدار بود حال آنکه متنفذان محلی به ویژه خاندان قوام پایگاهی ثابت داشتند و افراد این خاندان اغلب به حکومت نواحی فارس می‌رفتند.

مقاله دیگری از خانم کاواتا در بررسی پایگاه قدرت نایل قشقایی در فارس، در شماره ۴۴ (۱۹۹۶) مجله مطالعات آسیای جنوب غربی چاپ شده است.

تعمیر داری در خور و بیابانک

خانم توموکو یاماگیشی Tomoko Yamagishi دانشیار دانشگاه میجی Meiji و محقق تاریخ و جامعه‌پژوهان که بیشتر به ادبیات و آیین‌های سوگواری منتهی پرداخته در مقاله تازه‌ای به زبان انگلیسی در شماره ۱۶ (۱۹۹۸) مجله تحقیقات آسیای سوئیاریج به بررسی تعمیر داری محرم در خور و بیابانک که خاندان یغماي جنتقی یانی آن بوده برآمده است.

در مقدمه این مقاله می‌خوانیم که پژوهندگان اروپایی که تاکنون آئین‌های عزاداری شیعی مرسوم در دوره قاجار را بررسی کردند تحقیق خود را بیشتر در شیوه و ترتیب برگزاری این آئین‌ها در شهرها و به ویژه پایتخت ایران متمرکز کرده و ازین رسم در روستاها چندان نگفته‌اند. دنباله مقاله پس از بررسی آئین‌های عزاداری محرم، جغرافیا و تاریخ خور و سرگذشت یغماي جنتقی که ملکی از خود را وقف عزاداری محرم کرد به تزیینات آن شامل شاعران مصیبت‌نامه‌گو، شیبه خوانان و تزیین داران در آنجا پرداخته و نتیجه گرفته که مراسم تزیینات محرم در آن دوره مورد توجه و علاقه شهری و روستایی و شاه و گنبد در ایران بوده و به این سابقه در تحولات معاصر ایران اثر داشته است.

سینمای امروز ایران

از آقای هیتوشی سوزوکی Hitoshi Suzuki محقق کوشلی مؤسسه اقتصاد آسیای در زمینه تحقیق تازه‌ای مقاله‌ای درباره سینمای ایران و روشنفکران جدید (در عرصه

سینما) در شماره ۱۶ (۱۹۹۸) مجله پژوهش‌های آسیایی سوئیاریج منتشر شده است. نویسنده که با سفرهای زود به زود به ایران و پی‌گیری احوال آن‌می‌کوشد تا ذهن و دید خود را از آنچه که در کشور مای گزند تازه و روزآمد نگاه دارد در آغاز این مقاله یادآور می‌شود که سینما عرصه یکی از موفق‌ترین و پربارترین حرکت‌های فرهنگی پس از انقلاب اسلامی ایران بوده و اخذ چندین جایزه در جشنواره‌های جهانی فیلم و نمایش آثار ایرانی در سینماهای اروپا آمریکا و ژاپن گواه این مدعا است. نویسنده می‌افزاید که ساخت‌های سینمایی محسن مخطیاف نیز نمونه گویای این تحول است و نیز بازتاب خواست‌های نسل جوان در ایران، که در پی چیزی متفاوتند.

یادی از نیما

خانم کیمی نه تونوما Kimie Onuma دانشجوی دوره دکتری ایرانی‌شناسی در توکیو در مقاله‌ای درج شده در شماره ۹۵ (مارس ۱۹۹۹) مجله مؤسسه تحقیق زبانها و فرهنگ‌های آسیا و آفریقا ویژگی‌های شعر نیما یوشیج را بررسی کرده و ترجمه ژاپنی قطعه‌هایی از او را در میل سخن آورده است. در مقاله دیگری، طبع شده در شماره ۱۱۴ (۱۹۹۹) سالنامه انجمن خاورمیانه‌شناسی ژاپن «شیهون چوتو گاکای» (Nihon Chuto Gakkai) با عنوان تحلیلی از «کار شیبیا» (از سرودهای نیما) نیز به نقد و تعریف این شعر او برآمده است. در مقدمه این مقاله می‌خوانیم که شاعر در این قطعه «عناصر خیال و تصاویر سلیبیک را با پیوند منطقی بیان می‌کند در این شعر صحنه شایزارهای شمال ایران، کار و رنج‌تلماشنی «شعب پای» تصویر... و شبه موجود هولناک... را که شیبیا را لذت روحی آبدی می‌کند مجسم می‌کند». خانم تونوما در این تحقیق خود از منابع گسترده در دسترس در نقد شعر نیما بهره جسته است.

قاجارشناسی در ژاپن

آقای دکتر نوبوکی کوندو Nobuaki Kondo پژوهش‌فارسی‌دان دانشگاه ایاتی توکیو در مقاله‌ای که در شماره ۶ (سال ۱۹۹۶) مجله تحقیقات آسیای جرح شده بررسی‌های انجام شده درباره ایران دوره قاجار در ژاپن (یا در واقع از سوی ژاپنیان) در دهساله ۱۹۹۴-۱۹۸۴ پرداخته و فهرستی راهنما نیز از کتابها و مقاله‌های عمده منتشر شده در این سالها در پایان مقاله آورده است. چنانکه در مقدمه این گزارش یاشنده بسیاری از تحقیق‌های ژاپنیان در تاریخ و جامعه‌پژوهی ایران دوره قاجار که پراقال‌ترین زمینه کار ایرانی‌شناسی در ژاپن یونده چون به ژاپنی نگاشته شده برای پژوهندگان غیر ژاپنی و در خارج از این کشور ناشناخته‌مانده است. این واقعیت ضرورت ترجمه و نشر دست کم منتخبی از مقاله‌های ایرانی‌شناسی ژاپنیان را به یکی از زبان‌های رایج امروزه جهان و نیز به فارسی هر چه بیشتر نمایان می‌سازد. آقای کوندو با احاطه‌ای که به زبان فارسی و آمادگی حسن انتخاب و شوقی که برای تحقیق دارد از امیدهای آینده مطالعات ایرانی در ژاپن است.

اسماعیلیان و اسطوره و اندیشه

سلخت و بافت اساطیر در مذهب اسماعیلیان عنوان مقاله‌ای است از آقای تسویا گیوکچی Tetsuya Kikuchi در سالنامه تازه انجمن خاورمیانه‌شناسی ژاپن (شیهون چوتو گاکای Nihon chuto Gakkai شماره ۱۰۴، ۱۹۹۹، صفحه‌های ۵۷ تا ۸۴). نویسنده می‌گوید که از سده نهم میلادی (چهارم هجری) شاهد دگرگونی‌های بسیار در عقاید فرقه اسماعیلی بودیم. شماری از محققان بر این نظرند که جوهر اصلی اندیشه اسماعیلیان را در فلسفه نوافلاطونی می‌یابیم و دیگران برآنند که در گذر قرون نهم و یازدهم (چهارم و پنجم هجری) بنیاد عقیدتی آنان از اسطوره‌گرایی به فلسفه نو افلاطونی تحول یافته است. نویسنده مقاله به یافتن پاسخی برای این پرسش دشوار یاب برآمده که مغز و جوهر کلی اندیشه اسماعیلی در سده‌های چهارم تا ششم هجری چیست و می‌گوید که با ملاحظه مکتب نو افلاطونی اسماعیلی در جای گونگی از نمادهای اسطوره‌ای و توجه به عنصر ویژه‌ای که در کل آن‌می‌بینیم، مشخصات عامی می‌یابیم. اندیشه یا افسانه‌های هستی (آتم) از آسمان در این میان اهمیت خاصی دارد. این پژوهنده نتیجه می‌گیرد که این اسطوره (که جوهر چهارگانه‌ای از آن برمی‌شمارد) حکمت آغاز و انجام این دنیا، معنی «دعوه» اسماعیلی و اندیشه دینی آن در عالم هستی و نیز هدف غائی تاریخ بشر و معتقدان اسماعیلی را که در این عرصه می‌زیند تبیین می‌کند.

◀ تاریخ رشیدی اثر تاریخی مهمی است به فارسی و تالیف نیمه سده شانزدهم میلادی (دهم هجری) به قلم میرزا حیدراز اعیان مغول

◀ شبیانی نامه که به فرمان محمد شبیانی خان (۱۵۱۰-۱۴۵۱ م / ۹۱۶-۸۵۵ هـ) نخستین فرمانروای ازبک در ماوراءالنهر و در شرح فتوحات او به قلم ملا بنای تالیف شده از

ارزنده‌ترین منابع تحقیق این دوره از تاریخ آسیای میانه است و شرح وقایع ماوراءالنهر را از سال ولادت شبیانی خان تا دومین تلاش او برای تصرف خوارزم در سال ۱۵۰۵ م / ۹۱۱ هـ دربردارد

